

Шкарлатюк Катерина Іванівна

к. психол. н., доцент кафедри

медичної психології та психодіагностики

СНУ ім. Л.Українки

ДІАГНОСТИКА ТИПОЛОГІЧНИХ КООРДИНАТ ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГНОЗІВ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

В статті представлено результати діагностики типологічних координат професійних прогнозів майбутніх фахівців. Проведено диференціацію студентів-випускників за рівнем чіткості професійних прогнозів, які є центральною ознакою професійної реалізації майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійний прогноз, фахова позиція, мотивація, професійна діяльність, образ майбутнього.

Шкарлатюк Е.И. Диагностика типологических координат профессиональных прогнозов будущих специалистов

В статье представлены результаты диагностики типологических координат профессиональных прогнозов будущих специалистов. Проведено дифференциацию студентов-выпускников по уровню четкости профессиональных прогнозов, что является центральным признаком профессиональной реализации будущего специалиста.

Ключевые слова: профессиональный прогноз, профессиональная позиция, мотивация, профессиональная деятельность, образ будущего.

Shkarlatiuk K.I. Diagnostics of typological coordinates of the future specialists professional prognoses

The article presents the results of the future specialists professional prognoses typological coordinates diagnostics. Differentiation of graduate students in terms of professional prognoses definition which is a central feature of the future specialist is carried out.

Keywords: professional prognosis, professional attitude, motivation, professional activities, the image of the future.

Дослідження психологічних особливостей професійних прогнозів майбутніх фахівців є актуальною проблемою сучасної психологічної науки. Ефективність професійної діяльності майбутнього фахівця, реалізація ним усіх професійних функцій залежать не тільки від професійної кваліфікації, а й від налаштованості на професійну діяльність та ідентифікацію з нею, що інтегровано відображається у професійних прогнозах особистості.

На фоні вивчення різноманітних особистісних детермінант успішної професійної підготовки, все частіше акцентується увага на дослідження

прогнозних орієнтирів розгортання професійного життя майбутнього фахівця. Адже саме у цьому контексті добре простежується як самопроекування життєвого шляху, так й формування фахової позиції професіонала (К.О.Абульханова-Славська, Ж.П.Вірна, Н.Ю.Волянчук, Л.О.Коростильова, Л.М.Мітіна та ін.).

Спостерігається значне поживлення інтересу науковців до вивчення закономірностей становлення висококваліфікованого фахівця у розрізі його ефективного організаційно-управлінського функціонування та у контексті стратегічного функціонування організацій (О.І.Бондарчук, В.Й.Бочелюк, Л.М.Карамушка, Г.В.Ложкін, Л.Я.Малімон та ін.). Але опрацювання теоретико-інтерпретаційних та прикладних моделей вивчення цієї проблеми актуалізує положення, що ефективність професійної діяльності майбутнього фахівця, реалізація ним усіх професійних функцій залежать не тільки від професійної кваліфікації, а й від налаштованості на професійну діяльність та ідентифікацію з нею, що інтегровано відображається у професійних прогнозах особистості.

З метою вивчення змісту та інтенсивності професійних прогнозів, планів та сподівань досліджуваних було використано наступні психодіагностичні методики: методика самооцінки реалізації життєвих цілей особистості Н.Р.Молочнікова та футурологічне опитування. Усього було опитано 168 студентів 4-ого (n=90) та 5-ого (n=78) випускних курсів вищих навчальних закладів м. Луцька.

За допомогою методики реалізації життєвих цілей особистості Н.Р.Молочнікова було проведено оцінку життєвих ситуацій у сфері професійної діяльності майбутнього фахівця, а саме виявлено рівень *чіткості* уявлень про свою майбутню роботу, її цілі; з'ясовано, чи допоможе майбутня робота у досягненні інших життєвих цілей; зміст роботи через 10 років; а також наявність захоплення і мотивації професійної реалізації.

Ця методика дозволила диференціювати студентів-випускників за рівнем *чіткості* професійних прогнозів. А саме, 56% досліджуваних студентів зазначили, що мають чітке уявлення про майбутню професійну діяльність (серед них 40% – студенти 4-ого курсу (група 4ч+), і відповідно 74,4% –

студенти 5-ого курсу (група 5ч+)), та 44% студентів не мають чіткого уявлення про майбутню професійну діяльність (серед них 60% – студенти 4-ого курсу (група 4ч-) і відповідно 25,6% – студенти 5-ого курсу (група 5ч-) (табл. 1).

Таблиця 1

Відсотковий розподіл показників самооцінки чіткості уявлень про майбутню роботу у майбутніх менеджерів за методикою Н.Р.Молочнікова

Вибірка	Наявність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі	
	так	ні
4 курс (n=90)	40% (n=36)	60% (n=54)
5 курс (n=78)	74,4% (n=58)	25,6% (n=20)
Σ	56% (n=94)	44% (n=74)

До показників чіткості професійних прогнозів було додано дані опитування студентів щодо їх *цілей розвитку у професії*. І саме тут відмічена чітка орієнтація в системі вимог професійної діяльності до майбутнього фахівця. Так, студенти груп 4ч+ та 5ч+, даючи відповіді, конкретно називали операціонально-дієві аспекти своєї майбутньої роботи, а також аспекти особистісної компетенції та самовдосконалення, що дало змогу відразу провести диференціацію у відповідях за критеріями:

1) *професійно-функціональний* – визначає усвідомлення основних операціонально-дієвих сторін професійної діяльності («опанувати основними елементами управління організацією», «налагодити професійний діалог з колегами», «здійснювати системний контроль виконаної роботи», «критично оцінювати досягнуті позитивні та негативні результати», «досягти позиції лідера», «адаптуватися до проблемних ситуацій», «виробити вміння кооперації при вирішенні творчих задач» тощо);

2) *професійно-особистісний* – визначає усвідомлення необхідних особистісних якостей майбутнього фахівця («проявляти емоційну врівноваженість», «бути творчим та оригінальним», «стати самостійним та відповідальним керівником», «здобути статус комунікабельного лідера», «впевнений у собі партнер», «переконливий і принциповий у вирішенні питань

бізнесу», «безкомпромісний організатор», «сформувати практичний інтелект», «неконфліктна людина» тощо.

На відміну від студентів, які мають чітке уявлення про майбутню професійну діяльність, студенти груп 4ч- та 5ч- у своїх відповідях відрізнялися нечіткими цілями: «піти працювати», «набути більше навичок та досвіду», «постійно вчитися і читати», «долати всі кроки до своєї мрії», «знайти гроші для бізнесу», «мої цілі дуже великі», «час визначить й цілі», «здійснитися як фахівець» тощо.

Подальший аналіз відповідей показав, що 87,2% студентів категорії респондентів, які мають чітке уявлення про свою майбутню роботу, відповіли, що переживають натхнення і мають мотивацію професійної реалізації. При цьому серед них лише 38,3% опитуваних вважають, що майбутня робота може допомогти у вирішенні інших життєвих цілей. Відповідно у 44,05% студентів (серед них 73% – студенти 4-ого курсу та 27% – студенти 5-ого курсу), які не мають чіткого уявлення про майбутню роботу, думка про те, що робота допоможе їм реалізувати інші життєві цілі виявилась майже відсутньою (14,3%). Відповідно рівень самооцінки наявності натхнення та мотивації професійної реалізації склав 48,1% (табл. 2).

Аналіз відповідей на запитання про професійний ріст показав, що студенти, які мають чітке уявлення про майбутню роботу та її цілі, у відповідях були чіткими («наполегливо працювати», «здобути максимум практичних знань і навичок», «проявляти ініціативу та впевненість у вирішенні проблемних питань», «не зраджувати своїм професійним переконанням», «бути компетентним в соціально-економічних змінах» тощо), на відміну від студентів, які не мають чіткого уявлення про майбутню професію, і їх відповіді більш аморфні, а інколи вони й зовсім ігнорували це питання («закінчити університет, а робота сама мене знайде», «працювати», «все, що буде треба», «усе потрібне», «здійснитися», «великі» тощо).

Таблиця 2

Відсотковий розподіл показників самооцінки життєвих цілей та мотивації у студентів за методикою Н.Р.Молочнікова

№ п/ п	Показники методики		Наявність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі		Відсутність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі	
			4 курс (n=36)	5 курс (n=58)	4 курс (n=54)	5 курс (n=20)
1	Допомога майбутньої роботи у досягненні інших життєвих цілей	так	10,6% (n=10)	27,7% (n=26)	0,81% (n=6)	13,5% (n=10)
		ні	27,7% (n=26)	34% (n=32)	64,7% (n=48)	13,5% (n=10)
2	Наявність натхнення і мотивації у професійній реалізації	так	34% (n=32)	53,2% (n=50)	47,3% (n=35)	0,81% (n=6)
		ні	4,25% (n=4)	8,5% (n=8)	25,7% (n=19)	18,9% (n=14)

Щодо змісту професійної діяльності через 10 років, то у своїх відповідях студенти спрогнозували успішність професійної реалізації засобом обіймання керівної посади, здобуття кар'єрного росту та відкриття власного бізнесу (62,4%). До того ж на такі відповіді не впливали показники чіткого або не чіткого уявлення про майбутню професійну діяльність на момент опитування.

Що стосується такої соціальної сфери як побут, то у своїх відповідях 93,9% студентів на запитання, який їх економічний стан, відповіли що «задовільний», «добрий», «50/50» і т.п. Відсотковий розподіл відповідей на інші питання у цій сфері представлений у таблиці 3.

Таблиця 3

Відсотковий розподіл показників самооцінки сфери побуту у майбутніх фахівців за методикою Н.Р.Молочнікова

№ п/п	Показники методики		Наявність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі		Відсутність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі	
			4 курс (n=36)	5 курс (n=58)	4 курс (n=54)	5 курс (n=20)
1	Наявність власного бюджету	так	12,8 % (n=12)	24,5 % (n=23)	4,05 % (n=3)	6,75 % (n=5)
		ні	25,5 % (n=24)	37,2 % (n=35)	68,9 % (n=51)	20,3 % (n=15)

2	Ймовірність отримання кредиту	так	26,6 % (n=25)	44,7 % (n=42)	48,7 % (n=36)	21,6 % (n=16)
		ні	9,6 % (n=9)	17 % (n=16)	24,3 % (n=18)	5,4 % (n=4)
3	Наявність боргів	так	2,12 % (n=2)	5,32 % (n=5)	16,2 % (n=12)	18,9 % (n=14)
		ні	36,2 % (n=34)	56,4 % (n=53)	56,7 % (n=42)	8,2 % (n=6)

Показники самооцінки реалізації студентів у сферах соціального становища (людські взаємини) та психологічного стану (душевна готовність) показали суттєві відмінності у категоріях тих, які мають чітке уявлення про майбутню роботу, і тих, у кого такого уявлення немає. Найяскравіші представлені у таблиці 4.

Отримані дані самооцінки реалізації життєвих цілей особистості дають змогу зробити такі висновки, що чіткість уявлень про майбутню роботу може виступати тією центральною ознакою професійної реалізації майбутнього фахівця, яка й визначає логіку соціального та психологічного розвитку особистості. Якщо студент свідомо екстраполює образ професійної діяльності, то це означає, що він актуалізує і організовує власну професійну активність, що виражається у якості міжособистісної взаємодії з іншими людьми (зацікавленість їх проблемами і турботами, вміння слухати та цінувати інших тощо), а також у професійній активізації особистісних резервів (заняття самоосвітою, саморозвиток мотивації тощо). Якщо таких уявлень немає, то це свідчить про обов'язкове з'ясування психологічних засобів їх активізації.

Таблиця 4.

Відсотковий розподіл показників самооцінки реалізації у соціальній та психологічних сферах в майбутніх фахівців за методикою Н.Р.Молочнікова

№ п/п	Показники методики		Наявність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі		Відсутність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі	
			4 курс (n=36)	5 курс (n=58)	4 курс (n=54)	5 курс (n=20)
1	Зацікавленість проблемами і	так	30,8 % (n=29)	46,8 % (n=44)	24,3 % (n=18)	6,75 % (n=5)

	турботами інших людей	ні	7,44 % (n=7)	14,9 % (n=14)	48,6 % (n=36)	20,3 % (n=15)
2	Нав'язування іншим своєї думки	так	17,2 % (n=16)	39,4 % (n=37)	36,5 % (n=27)	24,3 % (n=18)
		ні	21,3 % (n=20)	22,3 % (n=21)	36,5 % (n=27)	2,7 % (n=2)
3	Вміння слухати інших	так	31,9 % (n=30)	26,6 % (n=25)	13,5 % (n=10)	13,5 % (n=10)
		ні	6,38 % (n=6)	31,1 % (n=33)	59,5 % (n=44)	13,5 % (n=10)
4	Вміння цінити інших людей	так	21,3 % (n=20)	42,6 % (n=40)	13,5 % (n=10)	16,2 % (n=12)
		ні	17 % (n=16)	19,1 % (n=18)	59,5 % (n=44)	10,8 % (n=8)
5	Заняття самоосвітою (конференції, спецкурси тощо)	так	24,5 % (n=23)	47,9 % (n=45)	10,8 % (n=8)	2,7 % (n=2)
		ні	13,8 % (n=13)	13,8 % (n=13)	62,1 % (n=)	24,3 % (n=18)
6	Наявність власного плану розвитку	так	19,1 % (n=18)	44,7 % (n=42)	40,5 % (n=30)	5,4 % (n=4)
		ні	19,1 % (n=18)	17,2 % (n=16)	32,4 % (n=24)	21,6 % (n=16)
8	Вміння розвивати свою мотивацію	так	12,8 % (n=12)	46,8 % (n=44)	20,3 % (n=15)	13,5 % (n=10)
		ні	25,5 % (n=24)	14,9 % (n=14)	52,7 % (n=39)	13,5 % (n=10)

Суттєвим доповненням до вищезазначених результатів стало *футурологічне опитування* студентів, за допомогою якого вдалося дещо конкретизувати зміст життєвих та професійних прогнозів.

Передусім на питання про залежність здійснення життєвих планів від самої людини, студенти відповіли таким чином: студенти, які мають чітке уявлення про майбутню професійну діяльність – визначають таку залежність в 78,5%; а студенти, у яких немає чіткого образу професійної реалізації – в 43%. Також можна помітити певний рівень невпевненості у студентів 5-ого курсу, адже досить часто, коментуючи свою відповідь, вони вдавалися до розмірковувань в межах «трапляння щасливого випадку», «повернення фортуни обличчям», збігу обставин тощо.

Аналіз запитань операційного змісту в оцінюванні майбутнього життя та професійної реалізації суттєво доповнив отримані результати. Зокрема, коли

студентам запропонували відповісти на питання про події, які можуть завадити здійсненню їх планів, то серед найрозповсюдженіших виявилися економіка та сімейні обставини. Також студентами, які чітко уявляють майбутню професійну діяльність, були названі внутрішня політика (група 4ч+ (61,1%) та група 5ч+ (96,6%), зовнішня політика (група 4ч+ (50%), екологія (група 5ч+ (74,1%), недоліки характеру (група 5ч+ (68,9%) та смерть (група 5ч+ (37,9%)), а студентами, які не мають чіткого уявлення про майбутню професійну діяльність – екологія (група 5ч- (75%)), недоліки характеру (група 5ч- (75%)), хвороба (група 4ч- (40,7%)), лінощі (група 5ч- (85%)) та конфлікти з оточенням (група 4ч- (37%)).

Результати аналізу дають змогу структурувати такі висновки: зміст за рівнем чіткості професійних прогнозів майбутніх фахівців відрізняється за такими ознаками:

- *студенти, які чітко прогнозують майбутню професійну діяльність* (група 4ч+ та група 5ч+) відрізняються адекватним, розсудливим та реалістичним підходом у плануванні майбутньої практичної діяльності. Їхні цілі професійної реалізації відрізняються усвідомленням основних операціонально-дієвих сторін професійної діяльності та провідних особистісних якостей, які потрібні кваліфікованому фахівцю. Їм властиве переживання натхнення та мотиваційного спонукання до професійної реалізації, адже вони переконані, що майбутня робота може допомогти у вирішенні інших життєвих цілей. Протягом 10 років вони спрогнозували обіймання ними керівної посади, здобуття кар'єрного росту або відкриття власного бізнесу.

Переважання у них почуття реальності та об'єктивної цілісності сприймання власного професійного життя знайшло відображення у сферах їх міжособистісних стосунків та загального психологічного стану через здатність включатися в проблеми та турботи інших людей, вміння слухати та цінувати інших, а також у професійній активізації особистісних резервів засобами самовдосконалення та самоосвіти.

Відсотковий розподіл прогнозів респондентів щодо матеріальних і
соціальних досягнень до 40 років життя

№п/п	Досягнення	Наявність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі студенти		Відсутність чіткого уявлення про майбутню роботу та її цілі	
		4 курс n=36	5 курс n=54	4 курс n=58	5 курс n=20
1	Власний будинок (квартира)	(88,9%) n=32	(77,8%) n=42	(96,6%) n=56	(100%) n=20
2	Автомобіль	(69,4%) n=25	(92,5%) n=50	(68,9%) n=40	(90%) n=18
3	Сім'я	(94,4%) n=34	(96,3%) n=52	(86,2%) n=50	(75%) n=15
4	Діти	(66,6%) n=24	(81,5%) n=44	(96,6%) n=56	(75%) n=15
5	Авторитет	(44,4%) n=16	(37%) n=20	(68,9%) n=40	(90%) n=18
6	Висока кваліфікація	(41,6%) n=15	(25,9%) n=14	(98,3%) n=57	(40%) n=8
7	Міцне здоров'я	(97,2%) n=35	(83,3%) n=45	(72,4%) n=42	(90%) n=18
8	Можливість мандрівок	(91,4%) n= 34	(40,7%) n=22	(43,1%) n=25	(50%) n=10
9	Гроші у банку	(63,9%) n=23	(55,6%) n=30	(74,1%) n=43	(100%) n=20
10	Велика бібліотека	(33,3%) n=12	(27,8%) n=15	(41,4%) n=24	(20%) n=4
11	Хороша робота	(80,6%) n=29	(77,8%) n=42	(93,1%) n=54	(90%) n=18
12	Друзі	(69,4%) n=25	(53,7%) n=29	(51,7%) n=30	(75%) n=15
13	Власний бізнес	(66,6%) n=24	(29,6%) n=16	(100%) n=58	(55%) n=11
14	Впевненість у власних силах	(41,6%) n=15	(24,1%) n=13	(81%) n=47	(40%) n=8

Їх впевненість у здійсненні власних життєвих очікувань, розвиток послідовності й реалістичності при виборі способів та засобів їх реалізації детерміновані набутим соціальним досвідом, адже вони більш відповідальні, соціально гнучкі й креативні у ході реалізації своїх професійних задумів.

Зафіксована інтернальність прослідковується у структурі соціальних реагувань цих студентів у бік співробітництва, відкритості та ділової мобільності, що детерміновано такими особистісними якостями як комунікабельність, врівноваженість та наполегливість. В цілому їх загальна внутрішньо-особистісна спрямованість виражається у перевазі таких цінностей, які пов'язані із задоволенням високих егоцентрично-духовних потреб у самореалізації, самоствердженні, духовній досконалості, самодостатності (хороша робота, висока кваліфікація, власний бізнес). Це свідчить про формування у них задатків соціальної зрілості, розкнутості й сміливості, що визначає цілісне бачення власного життя, реалістичне осмислення власних прагнень, бажань, устремлінь.

Виявлена позитивність в осмисленні реальності майбутнього професійного життя обумовлена конструктивно-реалістичним урахуванням причинно-наслідкових зв'язків соціально-економічних та особистісних подій в майбутньому.

- *студенти, які не чітко прогнозують майбутню професійну діяльність* (група 4ч- та група 5ч-) мають переважно протилежні ознаки порівняно з попередньою групою. Відсутність чіткого прогнозу майбутньої професійної діяльності ускладнює прояви реалістичного планування майбутнього. Цілі професійної реалізації цих студентів позбавлені чіткого усвідомлення основних операційно-дієвих сторін професійної діяльності та провідних особистісних якостей, що робить їх обмеженими за змістом. Думка про те, що робота допоможе їм реалізувати інші життєві цілі фактично відсутня, а відповідно і рівень самооцінки наявності натхнення та мотивації професійної реалізації досить низький. Натомість ці студенти переважно переконані, що за 10 років у них будуть досягнення, переважно у власному бізнесі, і вони досягнуть кар'єрного росту. Така форма самовдосконалення, яка має дещо компенсаторний характер, спричинена надмірними гедоністичними бажаннями та прагненням матеріальної забезпеченості.

Поширена невпевненість, ймовірно, є наслідком недостатньої соціальної практики, що знаходить відображення у прагненні до міжособистісного

домінування, а це в свою чергу, зміщує центр особистісної структури у студентів в бік екстернальності під час прогнозування професійних подій та досягнень намічених життєвих цілей. Така екстернальна соціально-реактивна позиція визначає такі домінуючі психологічні властивості цих студентів – соціальна неврівноваженість та конфліктність сприймання об'єктів комунікації.

Отже, професійний прогноз як образ професійної діяльності, який є бажаним і адекватним в мотиваційному, особистісному та поведінковому просторі самореалізації майбутнього фахівця, мобілізує психологічні ресурси реалізації інноваційних та творчих потенцій студента-випускника та визначає межі професійного розвитку особистості.

Для подальшого вивчення проблеми перспективними є дослідження з впровадження психотехнологій формування професійного прогнозу майбутніх фахівців засобом вдосконалення існуючих та побудови нових навчальних програм.

Література

1. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: Учебник для вузов /. – СПб.: Питер, 2003. – 351 с.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смілова регуляція у професіоналізації психолога: Монографія. – Луцьк: РВВ „Вежа”, 2003. – 320с.
3. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 280с.
4. Психологія професіонального здоров'я: Уч. пособие // Под ред. проф. Г.С.Никифорова. – СПб.: Речь, 2006. – 480с.
5. Регуш Л.А. Психологія прогнозування: успіхи в познанні будущею. – СПб.: Речь, 2003. – 352с.
6. Швалб Ю.М. Психологіческие модели целеполагания. - К.: Стилос, 1997. - 240с.